

TADEUSZ NOWAK

CHARAKTER PRAWNY OPINII OPRACOWYWANYCH PRZEZ
OŚRODKI DIAGNOSTYCZNO-SELEKCYJNE W POSTĘPOWANIU
Z NIELETNIMI

I

W nowoczesnym procesie karnym w sposób dość rygorystyczny oznacza się drogę postępowania, jaką mają podejmować organy procesowe dla odtworzenia zdarzenia faktycznego, stanowiącego przestępstwo. Droga ta — to ustalenie, czy dane zdarzenie rzeczywiście stanowi przestępstwo, kto je popełnił i w przypadku wykazania po stronie sprawcy zawinienia, pociągnięcie go do odpowiedzialności. Odpowiedzialność karna sprawcy jest decydującym czynnikiem dla podjęcia czynności procesowych w konkretnej sprawie. Wynik przeprowadzonego postępowania może polegać jednak nie tylko na zastosowaniu wobec sprawcy odpowiedniej kary, ale często obok niej odpowiednich środków oddziaływania wychowawczego, niekiedy znów środki oddziaływania wychowawczego są wyłączne, np. przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego.

Polski proces karny w postaci konkretnej kształtuje nowoczesną formę postępowania, którą w najbardziej ogólny sposób można by wyrazić następująco: postępowanie karne powinno być prowadzone równoległe dwoma jakoby torami; pierwszy z nich to dokładne wyjaśnienie okoliczności faktycznych sprawy, drugi to najbardziej pełna informacja o sprawcy czynu przestępczego, czyli tzw. informacje osobopoznawcze.

Te dwie drogi muszą biec obok siebie we wzajemnej i ścisłej korelacji. Jednak plastyczne wyodrębnienie każdej z nich jest niezbędne dla lepszego zrozumienia ich odrębności, jak i dla celów praktycznych organów procesowych, by w toku postępowania ustalenia faktyczne sprawy nie były dominujące, a ustalenia odnoszące się do osoby sprawcy zamazane lub ustalane marginalnie, w sposób przypadkowy i fragmentaryczny.

Art. 8 k.p.k. w sposób jednoznaczny precyzuje zakres ustaleń osobopoznawczych oskarżonego, gdzie obok tradycyjnych, z natury rzeczy bardzo lakonicznych „danych osobowych”, należy nadto w miarę potrzeby

ustalić dalsze okoliczności co do 1) właściwości charakteru oskarżonego, 2) jego warunków osobistych i 3) jego sposobu życia.

To wskazanie w przepisach prawa karnego procesowego na celowość i przydatność ustalenia bliższych i pełniejszych informacji o osobie sprawcy, stanowi odbicie założeń kodeksu karnego, gdzie obok środków prawnych, zawierających tradycyjne elementy represyjne, np. kara pozbawienia wolności, wprowadzono nowe, zawierające przewagę elementów oddziaływania wychowawczego, np. kara ograniczenia wolności.

Niezbędność i przydatność w procesie karnym najbardziej pełnych i wszechstronnych informacji o osobie sprawcy nie wymaga już dzisiaj szerszego uzasadnienia. W praktycznej działalności organów procesowych w tej mierze należy jednak wskazać na sposoby i metody, jakie w toku postępowania należy podejmować dla lepszego zrealizowania założeń ustawowych. Wobec dorosłych sprawców, w postępowaniu karnym ustalenia te będą wzbogacone w coraz liczniejszej grupie spraw karnych, aniżeli to dotychczas się stosuje, a także wzbogacane będą drogi wiodące do ustalenia tych danych ściśle z osobą sprawcy związanych.

II

Jeżeli w sprawach karnych przeciwko dorosłym wprowadza się coraz liczniejsze przypadki ustaleń osobopoznawczych oskarżonego w wzbogaconej formie, to w postępowaniu z nieletnimi droga ta jest już dość powszechna, a metody ustaleń szczególnie rozbudowane jak np. przez wywiady środowiskowe.

W postępowaniu z nieletnimi bowiem cele profilaktyczne górują nad represyjnymi. Stąd też formy postępowania różnią się w sposób zasadniczy od form postępowania z dorosłymi sprawcami. Wspecjalizowane są także organy procesowe, do których należy rozstrzyganie w tych sprawach, jak i organy współdziałające w tej mierze. Odmienne są środki prawne przewidziane dla nieletniego sprawcy od środków prawnych stosowanych wobec dorosłych. W postępowaniu z nieletnimi, jednym z zasadniczych założeń tego postępowania jest dążenie, aby zastosować wobec nieletniego taki środek prawny, który go odizoluje od demoralizującego środowiska, który umożliwi wychowanie go, a tym samym pozwoli na poprawienie jego dotychczasowego postępowania.

W toku postępowania stosowane wobec nieletniego środki prawne zawierają niekiedy pewien element dolegliwości, to jednak ten element jest tak dalece wtórny, że środki poprawcze i wychowawcze nie zalicza się do katalogu kar przewidzianych w polskim systemie prawa karnego. Dlatego też, w sposób generalny zakłada się, iż nieletni nie podlega karze, gdyż czyn którego się dopuścił nie jest przestępstwem lecz „czynem zabronionym pod groźbą kary”.

Założenie to stanowiące podwaliny postępowania z nieletnimi w pol-

skim procesie karnym¹ jest konsekwencją stwierdzenia, że dziecko nie jest jeszcze człowiekiem w pełni wykształconym i fizycznie i moralnie. Środowisko, jego wychowanie i inne czynniki powodują przede wszystkim, że młodzi sprawcy wchodzą w konflikt z prawem. Stąd ważne jest odizolowanie nieletniego od takiego środowiska, podjęcie zadań wychowawczych i drogą odpowiedniej pracy z nieletnim wykształcenie i ugruntowanie zasad etycznych, które pozwolą mu stać się w przyszłości człowiekiem dorosłym, wypełniającym należycie swoje przyszłe obowiązki w społeczeństwie.

Postępowanie z nieletnimi stanowi więc swoistą odmienność od postępowania karnego prowadzonego wobec dorosłych sprawców. Z tych właśnie względów, między innymi, dąży się do wyłączenia z procesu karnego postępowania z nieletnimi, co dotychczas faktycznie już istniało, a co zostanie zrealizowane w postaci formalnej z chwilą uchwalenia ustawy o zapobieganiu i zwalczaniu demoralizacji i przestępczości nieletnich².

Pomimo takiego wyłączenia, postępowanie z nieletnimi będzie jednym z postępowań wchodzących w skład polskiego systemu prawnego, charakteryzującego się zasadami procesowymi, właściwymi dla tegoż systemu w sposób zasadniczy. Organem właściwym do rozstrzygania w sprawach nieletnich będzie przede wszystkim sąd, jako jedynie uprawniony organ do wymierzania sprawiedliwości. W tej pracy sąd musi respektować zasady procesowe już zaakceptowane i uznane w naszym procesie. Odnosi się to w szczególności do ustaleń faktycznych w postępowaniu w ogóle. W szczególności chodzi tutaj o zasady odnoszące się do postępowania dowodowego. Dowody stanowią bowiem niezbędną część każdego postępowania sądowego, podobnie zresztą jak postępowania administracyjnego, dyscyplinarnego itp. Dowody są zasadniczym źródłem poznania sędziowskiego, które to poznanie z natury rzeczy jest poznaniem pośrednim. Sędzia poznaje istotne dla sprawy fakty zasadniczo za pomocą dowodów. Dlatego też zagadnieniom dowodowym nadaje się w każdym procesie sądowym tak wysoką rangę i uogólniając, można wyrazić tutaj pogląd, iż nie ma sprawy bez dowodów, że dowody są niezbędnym elementem w każdym postępowaniu.

Dlatego też charakterystyczne cechy związane z problematyką dowodów ujmuje się jako tzw. zasady postępowania dowodowego, które są odbiciem bardziej ogólnych zasad procesowych, wchodzących w skład całego systemu prawa procesowego. Zaliczyć tutaj należy takie zasady, jak: prawdy obiektywnej, bezpośredniości, swobodnej oceny dowodów, *in dubio pro reo*, domniemania niewinności i inne³.

¹ Por. I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1970, s. 426.

² Projekt ustawy o zapobieganiu i zwalczaniu demoralizacji i przestępczości nieletnich nadal jest w sferze dyskusji fachowej.

³ Por. M. Cieślak, *Polska procedura karna*, Warszawa 1971, s. 213; T. Nowaka *Zasada bezpośredniości w polskim procesie karnym*, Poznań 1971, s. 55.

W postępowaniu sądowym sąd nie jest związany żadnymi regułami dowodowymi i dlatego w zakresie przeprowadzania dowodów tak co do ilości dowodów, jak i ich charakteru, kieruje się rzeczywistą potrzebą, niezbędną do pełnego wyjaśnienia okoliczności sprawy. Założenia powyższe nie są i obce postępowaniu z nieletnimi.

III

Dotychczas postępowanie z nieletnimi ujęte jest jako jedna z form postępowania szczególniego karnego, uregulowanego w k.p.k. z 1928 r., gdyż ustawą z dnia 22 XII 1969 r. (Dz. U. nr 37, poz. 311)⁴ utrzymano w mocy do chwili uchwalenia ustawy o zapobieganiu i zwalczaniu demoralizacji i przestępczości nieletnich te przepisy, które odnoszą się do postępowania z nieletnimi.

Już według tych przepisów, na podstawie art. 477 k.p.k. z 1928 r. obok zebrania niezbędnych danych o nieletnim należy przeprowadzić wywiady środowiskowe dotyczące tak nieletniego, jak i jego rodziny i najbliższego otoczenia. W razie potrzeby ustalenia stopnia rozwoju umysłowego, stanu psychicznego czy fizycznego, zarządza się badanie nieletniego przez biegłych. Niezbędne nadto są opinie wychowawców, jeżeli nieletni zatrzymany był w schronisku. Do niedawna głównymi źródłami informacji o osobie nieletniego i środowisku, w którym on przebywał, były wywiady środowiskowe przeprowadzane przez funkcjonariuszy MO lub kuratorów sądowych oraz opinie biegłych lekarzy i niekiedy opinie psychologów. Okazało się w praktyce, iż środki te nie zawsze były wystarczające dla dokładnego ustalenia osobowości nieletniego.

IV

Potrzeba szerokich ustaleń osobopoznawczych jest dzisiaj szeroko akcentowana w nauce prawa, jak i w dyscyplinach pokrewnych, np. w psychologii sądowej. Jednakże istnieje tutaj dość znaczna rozbieżność co do ustaleń definicji osobowości. Trudno nawet w skrótovej formie przytoczyć główne, najbardziej reprezentatywne kierunki w tym zakresie. W sposób najbardziej ogólny, na użytek naszych rozważań można przyjąć, iż pod nazwą „osobowość” rozumieć będziemy całokształt psychicznej organizacji jednostki ludzkiej. Określenie to da się pogodzić z panującymi w tej mierze poglądami, gdyż oddaje ono wiernie sens osobowości.

Dla klasycznej szkoły prawa karnego osobowość oskarżonego była

⁴ Utrzymano w mocy na razie przepisy art. 474 - 495 k.p.k. z 1928 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (por. art. III, pkt 1 przepisów wprowadzających k.p.k. z 1969 r.) oraz inne przepisy k.p.k. z 1928 r. dotyczące nieletnich (por. art. 1 ustawy z 22 XII 1969 r., Dziennik Ustaw nr 37, poz. 311).

elementem drugorzędnym. Czyn karalny stanowił podstawowe kryterium odpowiedzialności⁵. Podmiotowa strona przestępstwa sprowadzała się w pierwszym rzędzie do stosunku psychicznego sprawcy wobec czynu, w ujęciu psychologicznej teorii winy⁶. Indywidualne właściwości sprawcy ani nie budziły większego zainteresowania, ani tym bardziej nie odgrywały większej roli w ustalaniu stopnia zawinienia czy też w doborze środka karnego.

Zainteresowania te wzrosły dopiero pod wpływem reakcji na szkołę klasyczną. Pozytywizm natomiast, w swej skrajnej postaci, wynaturzonej przez hitleryzm, wychodząc z założenia, że właściwości biologiczne sprawcy zasadniczo determinują jego cechy społeczne, doprowadził do zerwania z podstawowym kryterium odpowiedzialności karnej — z czynem karalnym i zawinionym.

Stąd też przez długi okres czasu doktryna socjalistyczna prawa karnego dość nieufnie spoglądała na zachodnie tendencje do szerokiego badania osobowości sprawcy. Zmiana nastąpiła w wyniku badań marksistowskiej psychologii, wychodząc z założenia, że poznanie osobowości oskarżonego wcale nie musi oznaczać przełamania zasady *nullum crimen sine lege* i że znajomość cech psychicznych oskarżonego stanowi dobrą podstawę do wyszukania odpowiedniej dla niego drogi powrotnej do społeczeństwa.

Badania cech psychicznych sprawcy, ma przede wszystkim swoje ważne znaczenie w postępowaniu z nieletnimi. W świetle nadal obowiązujących przepisów prawnych w postępowaniu tym istotne wprawdzie jest nadal ustalenie, czy nieletni działał „z rozeznaniem” czy też tego rozeznania nie miał. Praktycznie jednak rzecz biorąc, w działalności sądów kwestia rozeznania nie odgrywa dzisiaj już szczególnej roli. Wpłynęły na to dwie okoliczności. Pierwsza, natury teoretycznej, polega na tym, że różnicowanie odpowiedzialności nieletnich za pomocą rozeznania zostało w problematyce walki z przestępczością nieletnich silnie skrytykowane⁷. Po drugie, sąd nie zawsze musi stosować środek poprawczy wobec nieletniego, który działał z rozeznaniem, gdyż z pominięciem tego środka może zastosować środek wychowawczy. Decydują tutaj więc względy celowości. Wiadomo nadto również, że w tym postępowaniu istotne jest ustalenie, czy środowisko, w jakim przebywa nieletni oddziałuje na niego wychowawczo czy też ma swój destrukcyjny wpływ na niego. Ta nowa próba ujęcia problemów psychologicznych znalazła swoje odbicie w badaniach takich np. psychologów, jak H. Spionek, H. Namowicz, S. Szelhaus, I. Korzewnikow i innych⁸.

⁵ Por. I. Andrejew, op. cit., s. 31 - 33.

⁶ Por. L. Lernell, *Wykład prawa karnego, część ogólna*, tom I, Warszawa 1969, s. 164.

⁷ Por. I. Andrejew, op. cit., s. 428.

⁸ Por. H. Spionek, *Trudności wychowawcze i przestępczość nieletnich. Analiza*

V

Wśród dróg wiodących do lepszego poznania osobowości nieletniego, w postępowaniu z nimi korzysta się między innymi z opinii wydawanych przez ośrodki diagnostyczno-selekcyjne. Ośrodki te zostały powołane w drodze zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z początkiem 1969 r.⁹

W regulaminach tych ośrodków wyraźnie stanowi się, iż ich zadaniem jest wydawanie opinii „pedagogiczno-społecznych i psychologiczno-psychiatrycznych” o nieletnich. Zarówno zadania ośrodka oznaczone w regulaminie, jak i dotychczasowe wyniki działalności tych ośrodków wskazują na to, iż opinie ośrodków ujmowane są jako opinie biegłych w znaczeniu dowodowym. Trudno bowiem wyobrazić sobie zresztą inne ich znaczenie w toku postępowania. Dalsza analiza tych opinii rozważana więc będzie w aspekcie ich dowodowego znaczenia.

VI

Najpierw sama nazwa ośrodka. Jest to niewątpliwie problem natury technicznej, ale na pewno wskazuje on równocześnie na przedmiotowy zakres opracowywanych opinii z poszczególnych dziedzin wiedzy. Oznaczenie „diagnoza” wzięto z powszechnie używanego określenia w medycynie na oznaczenie rozpoznania pewnego „społecznego” schorzenia, opartego na rozpoznaniu dokonany przez odpowiednich specjalistów. Wyrażenie „selekcyjny” oznacza na podstawie dokonanej diagnozy dobór właściwych środków, jakie sąd powinien zastosować wobec nieletniego.

Metody diagnostyczne nie są obce w postępowaniu sądowym. Szczególnie prognoza ujmowana w znaczeniu psychologicznym ma tutaj ważne zastosowanie. Przepowiadanie czasu trwania zjawisk, sposobu postępowania badanych osób czy też zrozumienia rezultatów pewnych procesów lub aktywności — to zadanie prognozy psychologicznej. Progностyczny test jest więc niezbędny przy przewidywaniu różnego rodzaju osiągnięć w razie zaistnienia określonych warunków¹⁰.

Opinie opracowywane w ramach ośrodków diagnostyczno-selekcyjnych są najczęściej wynikiem badań pedagoga, psychologa i lekarza. W

psychologiczna, Wrocław 1956; H. Namowicz, *Badania nad formami wykołajenia się i przestępczości nieletnich*, Przegląd Penitencjarny 1963, nr 3; H. Namowicz, *Prognoza psychologiczna społecznego zachowania się nieletnich*, Przegląd Penitencjarny 1966, nr 2; H. Namowicz, *Losy życiowe nieletnich przestępców*, Warszawa 1968; S. Szelhaus, *Młodociani recydywiści*, Warszawa 1969; I. Korzenwnikow, *Młodzież przestępcza w grupach półwolnościowych*, Warszawa 1968.

⁹ Na przykład Ośrodek w Poznaniu przy Zakładzie Poprawczym powołano zarządzeniem z dnia 9 I 1969 r.

¹⁰ Por. *Psychologia kliniczna*, pod red. A. Lewickiego, Warszawa 1972, s. 38? i nast.

tym ujęciu są to opinie fachowców zawsze wtedy, gdy dla poznania badanych faktów niezbędne są wiadomości fachowe, i

Dlatego też decyzje sądu w przedmiocie wydania opinii powinny mieć formę postanowienia, gdyż czynność ta rodzi określone skutki procesowe, a mianowicie obowiązek przyjęcia funkcji biegłego przez pracowników ośrodka i obowiązek wydania opinii w ramach posiadanych wiadomości fachowych. Sąd, zwracając się o opinię do ośrodka, nie musi oznaczyć imiennie pracowników ośrodka jako biegłych, gdyż orientuje się, że ośrodek jako wyspecjalizowany zakład ma w swoim gronie odpowiednich fachowców i niezbędną aparaturę do wydania opinii. Rodzi to jednak po stronie kierownika ośrodka obowiązek wyznaczenia spośród pracowników ośrodka fachowców, którzy jako biegli powinni w ramach ośrodka opracować opinię. Cn to ponosi odpowiedzialność za dobór właściwych fachowców z grona pracowników ośrodka a także poświadczą, iż opinia została opracowana w ramach prac ośrodka. Opinia opracowana w ten sposób powinna być podpisana przez fachowców jako poszczególnych biegłych oraz przez kierownika ośrodka. Jeżeli kierownik jest równocześnie jednym z fachowców biorących udział w opracowaniu opinii, wówczas składa on swój podpis i jako biegły i jako kierownik ośrodka. Postulat ten do niedawna dyskutowany dość szeroko w procesie karnym, dzisiaj stanowi część niezbędną opinii wydawanych przez instytuty, zakłady lub instytucje zgodnie z art. 177 § 1 k.p.k.¹¹

Z uwagi na to, iż opinie wydawane w ramach prac ośrodka stanowią wynik działalności kilku fachowców i to najczęściej z różnych dziedzin wiedzy, dlatego należy rozważyć, czy opinia taka jest opinią zbiorową, gdzie odpowiedzi końcowej udzielają łącznie specjaliści różnych dziedzin wiedzy, czy też każdy z nich indywidualnie konkretyzuje samodzielnie odpowiedzi w ramach swej specjalności.

Na wstępie zaznaczyć należy, że w procesie sądowym nie są znane opinie o charakterze anonimowym, gdzie osoba autora lub autorów opinii pozostaje najczęściej nie zindywidualizowana. Dlatego też opinia opracowana przez zespół fachowców powinna charakteryzować się tym, iż w sposób wyraźny wypowiedzi poszczególnych fachowców różnych specjalności powinny być wyodrębnione. W postępowaniu z nieletnimi wniosek końcowy opinii wyrażający np. postulat co do celowości zastosowania wobec nieletniego odpowiedniego środka prawnego może i jest najczęściej wspólny.

Inaczej mówiąc, w ramach opinii zbiorowej każdy z biegłych w granicach swej specjalności konkluduje własną ocenę, która w zestawieniu, z innymi ocenami dalszych biegłych stanowi podstawę do skonkretyzowania ostatecznego, wspólnego poglądu co do zastosowania najtrafniejszego w danym przypadku środka prawnego. Jest to oczywiście pogląd będący

¹¹ Por. T. Nowak, *Dowód z opinii biegłego w polskim procesie karnym*, Poznań 1966, s. 75 i nast.

prognostycznym testem, który sąd może, lecz nie musi w swoim orzeczeniu przyjąć.

Zindywidualizowanie opinii jest niezbędne tak z punktu widzenia odpowiedzialności każdego biegłego za wynik własnych badań, jak i dlatego że w każdym przypadku można wezwać biegłego do uzupełnienia swojej opinii, do udzielenia odpowiedzi uzupełniających na żądanie sądu w przypadku konieczności bliższego wyjaśnienia użytych w opinii nazw, określeń fachowych, mało jasnych lub niezrozumiałych dla innych. Jest to niezbędne i wówczas, gdy sąd powoła z tej dyscypliny wiedzy innego biegłego, dla skonfrontowania poglądów wyrażonych już w opinii poprzednio sądowi przedstawionej.

Wynik działalności biegłego lub biegłych ujmowany jest w postaci dokumentu oznaczonego jako „opinia biegłego”. W tym znaczeniu biegły jest osobowym źródłem dowodowym, a opinia środkiem dowodowym.

Niekiedy na oznaczenie końcowego rezultatu działalności biegłego używa się nazwy „orzeczenie”. Nie jest to zbyt szczęśliwe, gdyż nazwa ta może kojarzyć się z tym, iż takie „orzeczenie” jest dla sądu wiążące. Istotna jednak jest nie nazwa, lecz charakter prawny takiego dokumentu.

Sąd bowiem nie jest związany opinią biegłego i dlatego nazwę „orzeczenie” należy zachować dla decyzji sądowych. Sąd bowiem w zakresie orzekania jest uprawnionym organem państwowym i on decyduje o wymiarze sprawiedliwości wobec osób będących sprawcami czynu przestępczego. Cechą tej działalności sądu jest atrybut niezawisłości.

Wszelkie poglądy upatrujące w osobie biegłego sędziego-naukowego lub sędziego faktu, podobnie jak i inne uznające w osobie biegłego świadka naukowego czy też pomocnika sądu, zostały już zarzucone i nie znajdują dzisiaj swego uzasadnienia teoretycznego i prawnego¹².

Bez względu więc na nazwę, wynik działalności biegłego jest zawsze opinią, która jak każdy inny środek dowodowy podlega swobodnej ocenie sądu.

Biegły jako specjalista określonej dziedziny wiedzy lub umiejętności jest władny wypowiadać się jedynie w granicach reprezentowanej przez siebie dyscypliny wiedzy lub umiejętności. Nie wolno biegłemu wypowiadać się w granicach innych dyscyplin wiedzy, których nie jest reprezentantem. Nie jest on również uprawniony wypowiadać się w kwestii winy lub kwalifikacji prawnej, co jest wyłącznym uprawnieniem sądu.

W ramach reprezentowanej przez siebie dyscypliny wiedzy wypowiedź biegłego powinna być pełna, oparta na zebranych przez siebie materiale wyjściowym w sposób solidny, uwzględniający aktualny stan wiedzy w danej chwili, a wnioski swoje powinien biegły skonkretyzować w sposób jasny i zasadny.

Nieraz SN w swoich orzeczeniach¹³ krytykował spotykane niekiedy

¹² Ibidem, s. 32 i nast.

¹³ Por. Wyrok SN z 20 III 1956 r., II K. 138/56, ZO 61/56.

opinie np. z zakresu psychiatrii, wydawane przez biegłych w wyniku kilkuminutowego badania i kontaktu ze sprawcą i to najczęściej w toku przerwy w rozprawie, co raczej można by przyjąć za „wróżbiarstwo” aniżeli za badanie i opinię.

Opinia biegłego powinna być szczegółowa i powinna składać się z trzech zasadniczych elementów:

- 1) sprawozdania z przeprowadzonych badań,
- 2) opinii *sensu stricto*, czyli odpowiedzi biegłego w kwestii interesującej sąd w ramach reprezentowanej przez biegłego wiedzy fachowej,
- 3) uzasadnienia swego stanowiska.

Podział powyższy jest przejrzysty dla czytającego opinię i wskazuje na sposób przeprowadzonych badań i drogę wyprowadzenia wniosków. Stąd też wskazówka praktyczna. Część sprawozdawcza, będąca wywodem fachowym, musi z natury rzeczy zawierać oznaczenia, nazwy i wyrażenia fachowe, mało czytelne dla niefachowca. Dwa dalsze człony opinii biegłego nie powinny zawierać oznaczeń fachowych w takim ujęciu, aby treść ich była zamazana i mało jasna. Trudno bowiem sobie wyobrazić, aby dla odczytania treści opinii biegłego powoływać tłumaczy. Należy mieć zawsze na uwadze, iż opinia biegłego, w szczególności w swej drugiej i trzeciej części poddana jest ocenie sędziów, ławników i innych uczestników postępowania. Jest to najczęściej zespół ludzi, dla których dana dziedzina wiedzy nie jest bliżej znana. Oni jednak, na podstawie opinii wyprowadzają określone wnioski, istotne dla rozstrzygnięcia w aspekcie prawnym.

Sąd jako organ rozstrzygający nie jest związany opinią biegłego. Opinia, jak to zaznaczono, podlega swobodnej ocenie sądu. Sąd w swej ocenie jest jednak związany pewnymi ograniczeniami, jakie wynikają z faktów obiektywnych, zasad logiki i zasad powszechnego doświadczenia. Dlatego sąd zobowiązany jest wskazać, dlaczego nie podzielił poglądów zawartych w opinii biegłego. Ponieważ jednak będą tutaj poddawane analizie nie tylko wywody logicznie zasadne, lecz często mające swoje podłoże na bazie fachowej z danej dziedziny wiedzy, w takim przypadku sąd samodzielnie nie jest władny ich rozstrzygać, lecz powinien zasięgnąć opinii innego biegłego lub biegłych. Dopiero wówczas może poddać analizie siłę i moc argumentacji każdej z nich z osobna, przyjmując jako trafną jedną z nich. Sądowi nie wolno jednak odrzucić przedłożonej opinii i zająć odmiennego własnego stanowiska wbrew wywodom wynikającym z tych opinii. Sąd nie może zastąpić biegłych, nawet wówczas, gdyby wiadomości specjalne, niezbędne dla oceny danego faktu były mu znane. Należy zawsze mieć na uwadze to, że sąd powołał biegłych, aby w kwestiach fachowych (wiadomości specjalne) rozjaśnili mu drogę w ustalaniu faktów istotnych w danej sprawie. Stąd też opinia biegłego lub biegłych powinna być, analizowana i oceniana głównie w zakresie jej logiczności i poprawnego wnioskowania, zgodnego z zasadami rozumowymi, ale nie

z pozycji wartościowania wywodów naukowych zastępując je własnymi ustaleniami. Sąd wyników badań lekarza, psychologa czy pedagoga nie może zastąpić własnymi ocenami w zakresie każdej z tych specjalności, opinii tych nie może jednak przyjmować bezkrytycznie. Mając wątpliwości co do sposobu przeprowadzenia badań lub co do trafności wniosku końcowego, może zawsze żądać uzupełnienia opinii czy też opracowania nowej przez innego biegłego.

W opiniach opracowywanych przez ośrodki diagnostyczno-selekcyjne biegli swoje ustalenia opierają często na podstawie wypowiedzi osób, z którymi się zetknęli przy opracowywaniu tej opinii. Są to najczęściej rodzice lub opiekunowie nieletniego, wychowawcy lub kuratorzy sądowi, koledzy nieletniego itp. Tego rodzaju ustalenia biegły powinien, ująć w części sprawozdawczej opinii, ewentualnie zaznaczyć w sprawozdaniu, że wywody swoje w odpowiedniej części oparł na podstawie wypowiedzi odnotowanej na osobnym dokumencie załączonym w postaci notatki do opinii. Potrzeba ta wynika z tej prostej przyczyny, iż oświadczenia w ten sposób złożone wobec biegłego nie mają charakteru zeznań, a więc nie są składane w formie przewidzianej w przepisach prawa procesowego. Oświadczenia takie sąd również musi poddać swej ocenie, połączyć ich wartość dowodową z wnioskami zawartymi w opinii biegłego. Sąd może także powołać składającego oświadczenie w charakterze świadka, gdy potrzeba taka zaistnieje.

Biegły wykonując swoje czynności na polecenie sądu, staje się w tej części uczestnikiem postępowania. Każda czynność biegłego zaliczana jest do czynności procesowych. Dlatego biegły powinien w sprawozdaniu podać także i te okoliczności, które zostały mu przedstawione w toku badań, np. przyznanie się obwinionego do popełnienia czynu czy też wyjawienie lekarzowi jako biegłemu pewnych faktów w przekonaniu, iż lekarz, z uwagi na tajemnicę zawodową, nie będzie mógł ich ujawnić. Zrozumiałe jest, aby przed przystąpieniem do badań biegły pouczył o tym badanego. W postępowaniu z nieletnimi problem ten nie nabiera aż takiej ważkości, jak w postępowaniu karnym wobec dorosłych sprawców, gdyż uzyskanie i ujawnienie wszelkich okoliczności uzyskanych w toku badań biegłego nie pogorszy sytuacji nieletniego, gdyż, jak to już stwierdzono, w postępowaniu z nieletnimi przeważają wględy wychowawcze nad represyjnymi.

VII

Opinie opracowywane w ramach prac ośrodka diagnostyczno-selekcyjnego są nową formą działania w postępowaniu z nieletnimi, gdzie sąd wciąga do współpracy fachowców z różnych dziedzin wiedzy, którzy nadto, obeznani i wyspecjalizowani we współpracy z organami wymiaru sprawiedliwości, służą wymiarowi sprawiedliwości w sposób szczególnie

pomocny. Ich opinia wydana już w toku postępowania przygotowawczego służy dla celów jurysdykcyjnych, jak również jest i powinna być użyteczna nadal w toku wykonywania orzeczonych środków prawnych.

LE CARACTÈRE JURIDIQUE DES AVIS ÉLABORÉS PAR LES CENTRES DE DIAGNOSTIC ET DE SÉLECTION DANS LA PROCÉDURE ENVERS LES MINEURS

R é s u m é

Les avis se rapportant à la personne de l'inculpé trouvent dans la procédure pénale une application de plus en plus large. Pour cela il est nécessaire de faire appel à des spécialistes — médecins, psychologues ou psychiatres ainsi qu'aux enquêtes du milieu qui mettent à jour devant les organes de procédure le milieu dans lequel vit l'inculpé.

La nécessité d'établir des données plus précises quant à la personnalité de l'auteur du délit permet au tribunal une application plus adéquate des mesures légales; le code pénal actuel prévoit, en plus des mesures traditionnelles à caractère répressif, de mesures à caractère éducatif telles que par exemple la peine de limitation de liberté ou le non-lieu conditionnel de la procédure pénale.

Les investigations de la personnalité sont particulièrement nécessaires à l'égard des délinquants mineurs. En effet la procédure envers les mineurs a pour but suprême l'isolement du mineur de l'influence démoralisatrice du milieu, la recherche et l'application d'une mesure légale permettant de ramener le jeune individu à la communauté en tant que citoyen qui, à l'avenir, remplira convenablement ses obligations envers la société.

Les investigations de la personnalité doivent donc être entreprises dès l'ouverture de la procédure, au cours du procès et jusqu'à l'exécution de la mesure légale appliquée.

Parmi les moyens permettant de connaître la personnalité du mineur, on distingue les avis élaborés par les centres de diagnostic et de sélection qui fonctionnent dans les différentes voïvodies, auprès des maisons de correction.

La tâche de ces centres est d'émettre des avis médicaux, pédagogiques et psychologiques au sujet du mineur. Un tel avis constitue le résultat des examens de différents spécialistes établissant le degré de développement physique et mental du mineur, son niveau intellectuel ainsi que les négligences au point de vue de l'éducation et le degré de démoralisation du mineur. Ces spécialistes proposent en même temps la mesure légale qui, selon eux, constitue la mesure la plus adéquate et indiquent l'attitude à adopter envers le mineur à l'avenir.

L'avis, en tant que preuve, est le résultat des examens effectués par des spécialistes qui, comme experts, aident le tribunal à résoudre une affaire en éclaircissant les questions nécessitant des connaissances spéciales.

Cependant le tribunal n'est pas lié à cet avis. Il l'apprécie comme toute autre preuve dans l'affaire. Il peut en outre appeler au procès l'un des experts qui ont élaboré l'avis afin l'éclaircir des questions douteuses.

Le tribunal ne peut cependant substituer ses propres conceptions à l'avis des spécialistes, dans des questions exigeant des connaissances spéciales. Il doit alors faire appel à d'autres experts.

L'avis du centre de diagnostic et de sélection constitue non seulement une excellente source de connaissance de la personnalité du mineur au cours du jugement mais elle est en plus extrêmement utile à l'établissement de l'attitude à adopter envers lui durant son séjour à l'asile pour mineurs ainsi que plus tard, au cours de l'exécution des mesures légales prononcées par le tribunal.